

Кривенець І. В.,
викладач кафедри теорії, практики та перекладу французької мови
факультету лінгвістики
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІРРЕАЛЬНОГО В ЖАНРІ ФЕНТЕЗИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ БЕРНАРА ВЕРБЕРА “L’EMPIRE DES ANGES”)

Анотація. У статті представлено аналіз мовних особливостей творів сучасного французького письменника-фантаста Бернара Вербера. Виокремлено лексико-семантичні та стилістичні риси його авторського стилю. Розкрито поняття ірреального в художньому просторі жанру фентезі. Особлива увага приділяється виявленню засобів актуалізації ірреального. Окреслено семантичний простір роману “L’Empire des anges”.

Ключові слова: можливий світ, ірреальний, семантичний простір, мовні особливості, фентезі.

Постановка проблеми. На сьогодні французька наукова фантастика стрімко розвивається і посідає чільне місце серед інших жанрів художньої літератури. Популярність цього жанру сягає такого рівня, що з’являються методичні розробки щодо викладання фантастики у шкільних закладах, куди запрошуються письменники-фантасти. Серед сучасних французьких представників цього літературного різновиду відомі імена Сержа Лемана, П’єра Бордажа, Ролана Вагнера, Жана-Клода Дюн’яка, Лорана Женефора та ін. Одним з найбільш популярних авторів у науковій фантастиці є Бернар Вербер, твори якого перекладені тридцятьма мовами світу та безперервно стають бестселерами.

Незважаючи на велику кількість вже здійснених лінгвістичних досліджень жанру наукової фантастики та фентезі (О.І. Стужук, К.Ю. Комісаренко, І.В. Александрук, Н.С. Угольнікова, Є.В. Цветков), досі недостатньо вивченим залишається саме французький фентезійний простір сучасності. Усе вище викладене зумовлює актуальність нашого дослідження й визначає необхідність вивчення мовних особливостей індивідуально-авторського стилю Б. Вербера, що слугують для вербалізації ірреального у його творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття ірреальності у статті ми уподібнюємо з можливим світом (за А.П. Бабушкіним), різнобічне вивчення якого стало предметом ґрунтовних досліджень таких вітчизняних та іноземних мовознавців, як Г.О. Олейнікова, О.М. Кагановська, Г.М. Каратєєва, Р.І. Савчук, А.П. Бабушкін, А.А. Новичков, Е.А. Лебедева.

Метою статті є визначення мовних засобів вираження ірреального у творчості Б. Вербера на матеріалі роману “L’Empire des anges”.

Об’єктом дослідження виступає ірреальний світ як художній простір сучасного науково-фантастичного роману, що створюється авторськими мовними засобами.

Виклад основного матеріалу. Наша робота присвячена дослідженню художнього простору Б. Вербера, світову популярність якого можна пояснити його індивідуальним та креативним мисленням, баченням людини у всесвітньому просторі.

Роман “L’Empire des anges” є одним з творів дилогії “Les Thanatonautes”, філософсько-фантастичної антиутопії, що описує мандри у потойбіччі групи авантюристів-дослідників, які називали себе танатонавтами. У творі Б. Вербер створює та детально змальовує життя людини, а точніше людської душі, після смерті, описує процеси реінкарнації, чим породжує окремих потойбічний світ (Paradis), в якому існує власний суспільно-політичний лад, своя ієрархія. Таку репрезентацію художнього твору визначаємо як ірреальний світ, адже, керуючись словником іншомовних слів, розуміємо, що лексема «ірреальний» має таке значення: «нереальне, те, що не існує в дійсності» [3]. Послугуючись дослідженнями А.П. Бабушкіна, у яких дослідник вважає, що серед різноманіття світів є один реальний світ, той, в якому ми живемо, а інші є «можливими світами» [1, с. 6], вважаємо за можливе виокремити ірреальний можливий світ як той, що має контрфактичне наповнення, тобто факти, події, актанги, простір, що не підлягає науковій експлікації, суперечить усім науковим законам. У тексті роману “L’Empire des anges” йдеться про позаземне життя головного героя. Твір починається зі смерті Мішеля Пенсона, який вирішує стати ангелом-охоронцем трьох немовлят. Одразу ж після смерті персонаж Б. Вербера спостерігає відділення своєї душі: “L’autre moi” observe mon ancien corps” [1, с. 15]. У цьому прикладі словосполучення “mon ancien corps” вказує на бінарність людської істоти, натякає на існування «теперішнього тіла» а вираз “L’autre moi” визначаємо як метонімію людської душі, яка покинула тіло головного героя, але той ще цього не усвідомив або вагається з визначенням. Саме така бінарність сприйняття свого тіла свідчить про існування іншого, ірреального світу у творі Б. Вербера.

У роботі розглядається поняття ірреальності як когнітивної складової актуалізації можливих світів у літературному просторі. Вивчення мовних засобів вербалізації ірреального у жанрі фентезі доцільно розділити за трьома основними складниками будь-якого художнього прозового твору: часу, місця та актантів. У дослідженні композиційно-мовленнєвих засобів вираження інших світів англомовного науково-фантастичного тексту Г.О. Олейнікова вдається до методу індуктивного «узагальнення в цілісну теоретичну концепцію структурування відображеного іншосвіття, підкореного єдиному принципу очуднення простору, часу й актантів» [2, с. 8]. Цей метод є актуальним і для вивчення мовних особливостей зображення ірреального у французькій науковій фантастиці, зокрема у творах жанру фентезі Б. Вербера.

Просторові характеристики роману “L’Empire des anges” є бінарними, події відбуваються у двох світах: реальному та ірреальному, потойбічному, себто можливому. Це обумовлює

наявність у романі подвійної сюжетної лінії, яка проходить у створеному письменником ірреальному світі і є предметом нашого дослідження. Типовим для творів жанру фентезі є зсув «просторових координат удалину від звичної локації людей» [2, с. 7]. Г.О. Олейнікова виділяє два типи місця нарації подій у науково-фантастичному творі: планетарно-космічний та надземно-підземний / підводний [2, с. 8]. У романі “L’Empire des anges” ірреальним світом виступає Рай (*Paradis*) або континент мертвих (*le continent des morts*), який письменник розташовує в центрі Чумацького шляху нашої Галактики, що й визначає планетарно-космічний тип розглянутого нарративу. Але дослідник виділяє «ще один прийом очуднення – зсув опозиції між відкритим і закритим простором» [2, с. 9]. За цією класифікацією визначаємо простір досліджуваного роману як відкритий, адже макроконцепт ірреальний світ, яким у романі виступає Рай, не має маркерів на позначення меж чи граней цього контрфактичного простору. Такі лексичні одиниці, як *mur* (m), *porte* (f), *couloir* (m), *tunnel* (m), визначаємо як маркери обмеження та лімітування зсередини контрфактичного простору можливого ірреального світу, оскільки вони вказують на просторові перетини (стіна, двері, коридор, тунель).

Часовий простір нарації обмежено сьогоденням, оповідачем є головний герой, який описує події, що з ним відбуваються. Але подекуди актантами в тексті виступають персонажі часів Античності або інших історичних епох, яких зустрічає Мішель Пенсон у потойбіччі:

1) *en remontant la foule, je remonte l’histoire et découvre les héros de batailles homériques apprises dans mes livres de classe, des philosophes grecs, des rois de pays depuis longtemps effacés de la carte* [5, с. 23];

2) *le bonhomme se présente: Emile Zola* [5, с. 30].

У наведених прикладах використання письменником лексичних одиниць *les héros de batailles homériques* (герої гомерівських битв), *des philosophes grecs* (давньогрецькі філософи), *des rois de pays depuis longtemps effacés* (королі вже давно неіснуючих країн), а також антропонімів відомих людей (Еміль Золя), яких немає в живих у реальному світі, тобто стилістичного прийому алюзії, визначаємо як один із засобів вербалізації ірреального у жанрі фентезі, зокрема у романі “L’Empire des anges”. Також, можна виокремити ще одну використану автором твору стилістичну фігуру – літоту. Головний герой ділиться своїми враженнями від мандрівки його душі неосяжними космічними просторами: *La Terre n’est plus qu’une poussière au loin* [5, с. 17]. Автор навмисно зменшив величину Земної кулі (*Terre*), порівнявши її із пилинкою (*poussière*), що не є ірреальним з часів освоєння космосу людиною. Але за сюжетом ця думка взята з внутрішнього мовлення душі померлого, душі, наділеної свідомістю, яка описує свої враження від польоту та оцінює дистанційно-просторові співвідношення. Саме тому вважаємо цю стилістичну фігуру одним із мовних засобів передачі ірреального у фентезійному тексті. Крім того, у тексті досліджуваного роману зустрічаються інші стилістичні фігури, з-поміж яких можна виокремити метафору. У момент, коли душа Мішеля Пенсона покидає його тіло, він порівнює її із кораблем: *C’est moi, le petit navire* [5, с. 15]. Окрім вище наведених тропів, задля створення своєрідного контрасту та зіставлення двох світів, реального та ірреального, автор вдається до використання антитези: *L’Enfer c’est la Terre* [5, с. 27]. Цей троп не лише вміщує протилежні за значенням поняття (Пекло – Земля), а й передає думку письменника, що Пекла як можливого ірреального світу

не існує, є лише Земля та Рай. Отже, виходячи з розглянутого фактологічного матеріалу, вважаємо стилістичні фігури складниками процесу вербалізації ірреального у фентезійному романі “L’Empire des anges”.

Побудова контрфактичного світу у фентезійному романі “L’Empire des anges” має чітко окреслені письменником складові частини (*Les Sept Ciel*s). Кожне з небес Б. Вербер наділяє певними функціями та розрізняє за кольором, іноді формою: *Premier Ciel. C’est un territoire conique bleu* [5, с. 18]; *le Deuxième Ciel. Le territoire noir* [5, с. 20]; *le monde rouge <...>* *Troisième Ciel* [5, с. 22]; *Quatrième Ciel: le territoire orange* [5, с. 23]; *Cinquième Ciel. Le territoire jaune* [5, с. 24]; *le Sixième Ciel. Le territoire vert* [5, с. 24]. В наведених прикладах числівники (*premier, deuxième, troisième, quatrième, cinquième, sixième*) відіграють визначальну роль при передачі ірреального в тексті, кількісно демонструючи множинність можливих світів.

Як доводить фактологічний матеріал, одним із способів зображення ірреального може бути використання категорії числа іменника, а саме множини: *On a beau être aventurier; on a beau se sentir explorateur, pionnier des mondes nouveaux...* [5, с. 13]. У цьому прикладі спостерігаємо вживання іменника *monde* (m) у множині (світи), що наголошує на існуванні певної кількості (більше ніж один) альтернативних світів, тоді як прикметник *nouveau* (adj.) у формі множини (нові), підкреслює можливість появи та зникнення світів загалом. Цікавим, на нашу думку, у цьому прикладі видається використання контекстуальних синонімів *aventurier* (m), *explorateur* (m), *pionnier* (m), які поєднані єдиним семантичним полем дослідника: “Personne qui fait un voyage de découverte dans un pays lointain, une région inconnue”[4]. У значенні дослідника підкреслено прагнення людини до пізнання нового. Як бачимо, в контексті пошуків нових незвіданих світів головний герой демонструє саму можливість розкриття нових світів.

Лексико-семантичне наповнення твору найширше розкриває ірреальність у фентезійному романі. Так, наприклад, герої роману “L’Empire des anges” мають можливість пересуватися не традиційним людським способом, а іншим, ірреальним: *Je poursuis mon vol* [5, с. 15]; *Mon corps flotte* [5, с. 15]; *Je vole* [5, с. 15]; *Rose, Amandine et moi survolons les morts* [5, с. 15]. Як видно з прикладів, автор використовує для опису пересування лексичні одиниці зі спільною семою «політ»: *poursuivre le vol* (продовжувати політ), *flotter* (триматись на поверхні), *voler* (летіти), *survoler* (пролітати).

Однією з мовних особливостей творення ірреального в романі “L’Empire des anges” є використання лексики теологічного прошарку, а саме антропонімів на позначення архангелів (*Gabriel, Michel, Raphaël*), а також таких лексичних одиниць, як *ange* (m) – ангел, *ange gardien* (m) – ангел-охоронець, *archange* (m) – архангел, *Paradis* (m) – Рай, *Purgatoire* (m) – Чистилище, *plateau* (m) *du Jugement* – плато Страшного суду, які мають спільне значення «Рай». У запропонованій роботі не ставиться під сумнів і не спростовується існування потойбічного життя чи можливість існування/реінкарнації людської душі після смерті. Ірреальним вважаємо власне створений Б. Вербером фантастичний світ, головними героями якого виступають дійові особи з різних світових релігій. Письменник описує процес підрахунку добрих та поганих, за біблійськими законами, вчинків та справ, зроблених головним героєм протягом життя, що не вважаємо ірреальним. Тоді як суспільно-політичний устрій у країні ангелів, судову систему та побут її жителів відносимо до

ірреального: *Certaines âmes sont pressées de comparaître devant le tribunal des archanges* [5, с. 423].

Вагомим мовним засобом вираження ірреального в романі “L’Empire des anges” виступають лексичні одиниці на позначення артефактів, створених уявою письменника. Розглянуті у статті артефакти мають окрему класифікацію. Ми їх розподілили на артефакти-явища: *existence précédente* (колишнє існування), *cycle des réincarnations* (цикл реінкарнації), *carrière d’ange* (кар’єра ангела), *cycle végétal* (цикл реінкарнації в рослину), *recette d’une âme* (рецепт душі); артефакти-предмети: *petites ailes dans le dos* (маленькі крила на спині), *auréole* (ореол), *œuf de Venus* (яйце Венери), *porte de Saphir* (Сапфірові двері), *sphères de contrôle* (сфери для здійснення контролю), *lac des Conceptions* (озеро Зачать) та артефакти-процеси: *être réincarné* (бути реінкарнованим), *transformé en vin* (перетворений на вино), *pénétrer dans leur corps* (проникнути у тіло), *Nous communiquons par l’esprit* (Ми спілкуємось за допомогою духу).

Висновки. Отже, дослідивши лінгвостилістичні особливості роману “L’Empire des anges”, можемо окреслити мовні засоби творення ірреального у фентезійному романі, з-поміж яких виділяємо вживання лексичних одиниць на позначення тих предметів, явищ і процесів, які не існують у реальному світі; їх визначаємо як артефакти. У творі Б. Вербера використано антропоніми давно померлих людей, які у тексті виступають актантами. Виокремлюємо наявність стилістичних фігур, які підкреслюють ірреальність поняття, до якого відносяться і слугують мовними засобами його актуалізації у тексті. Серед морфологічних засобів вираження ірреального у романі виділяємо вживання числівника у формі множини по відношенню до поняття, яке є одиничним. Цікавими видаються авторські поєднання у словосполучення слів, які до того разом ніколи не вживались, адже за своїм семантичним наповненням є протилежними за значеннями, наприклад *carrière d’ange*.

Перспективним для подальшого дослідження вважаємо розгляд нарративного простору французького жанру фентезі як ірреального світу.

Література:

1. Бабушкин А.П. «Возможные миры» в семантическом пространстве языка: [монография] / А.П. Бабушкин. – Воронеж : Воронежск. гос. ун-т, 2001. – 86 с.
2. Олейнікова, Г.О. Композиційно-мовленнєві засоби вираження інших світів в англomовному науково-фантастичному тексті : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г.О. Олейнікова ; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 2009. – 20 с.
3. Словник іншомовних слів / за ред. О.С.Мельничука [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/42/53392-0.html>
4. Словник Larousse [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.larousse.fr>.
5. WerberB. L’Empire des anges / B. Werber [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://knigger.org/b.werber/about/l'empire-des-anges?hl=fr>.

Кривенец І. В. Языковые средства выражения ирреального в жанре фэнтези (на материале романа Бернара Вербера “L’Empire des anges”)

Аннотация. В статье представлен анализ языковых особенностей современного французского писателя-фантаста Бернара Вербера. Определены лексико-семантические и стилистические черты его авторского стиля. Раскрывается понятие ирреального в художественном пространстве жанра фэнтези. Особое внимание уделяется выявлению средств актуализации ирреальности, очерчено семантическое пространство романа “L’Empire des anges”.

Ключевые слова: возможный мир, ирреальный, семантическое пространство, языковые особенности, фэнтези.

Kryvenets I. Expression’s language means of unreal in the fantasy (based on the novel of Bernard Werber “L’Empire des anges”)

Summary. The article presents the analyze is of the linguistic features of modern French science fiction writer Bernard Werber, namely, lexical-semantic, stylistic and other features of his writing style. It opens up the concept of unreality in the literary genre of fantasy. Great attention is paid to detection means actualization of unreality, outlined semantic space of the novel “L’Empire des anges”.

Key words: possible world, unreal, semantically space, language features, fantasy.